

حقوق بين الملل فضا كنوانسيون مسؤليت و موافقتنامه ماه

تأليف

دكتور الهام امين زاده

عضو هيات علمى دانشكده حقوق و علوم سياسى

دانشگاه تهران

دكتور يونس علاقه بند حسيني

دكتور محمد سعيدى

شماره انتشار ۳۹۵۰

شماره مسلسل ۹۵۵۵

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	: امین زاده، الهام، ۱۳۴۳-
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق بین الملل فضا: کنوانسیون مسئولیت و موافقتنامه ماه/ تألیف الهام امین زاده، یونس علاقه‌بند حسینی، محمد سعیدی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۲۰ ص.
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۹۵۰.
شابک	: 978-964-03-7185-5
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: کنوانسیون مربوط به مسئولیت بین‌المللی در مورد خسارت ناشی از اجسام فضایی (۱۹۷۲ م. = ۱۳۵۱)
موضوع	: موافقت‌نامه حاکم بر فعالیت دولت‌ها در ماه و دیگر اجرام آسمانی (۱۹۷۹ م. = ۱۳۵۸)
موضوع	: حقوق بین‌المللی هوایی و فضایی
موضوع	: حقوق فضا
موضوع	: مسئولیت در حوادث فضاپیماها
موضوع	: ماهواره‌ها-- پرتاب-- قوانین و مقررات
موضوع	: فضای کیهانی-- اکتشاف-- سیاست دولت
موضوع	: فضای کیهانی-- اکتشاف-- همکاری‌های بین‌المللی
موضوع	: مسئولیت دولت (حقوق بین‌الملل)
شناسه افزوده	: علاقه‌بند حسینی، یونس، ۱۳۴۳-
شناسه افزوده	: سعیدی، محمد، ۱۳۴۵-
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ج۸الف/۱۱۴۵ KZD
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۱/۴۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۱۹۹۹۳۸

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

عنوان: حقوق بین‌الملل فضا: کنوانسیون مسئولیت و موافقتنامه ماه

تألیف: دکتر الهام امین‌زاده- دکتر یونس علاقه‌بند حسینی- دکتر محمد سعیدی

ویرایش ادبی: داود رضانی

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۷

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

ISBN:978-964-03-7185-5

9

789640 371855

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

بها: ۱۶۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش می‌مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press @ ut. ac. ir - تارنما: http://press.ut.ac.ir

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فهرست مطالب

دییاجه.....خ
پیشگفتار.....ذ

بخش اول: کنوانسیون مربوط به مسئولیت بین‌المللی در مورد خسارت ناشی از اجسام

فضایی (۱۹۷۲).....۱
تاریخچه و شرح مذاکرات.....۳
مقدمه.....۷
شرح و تفسیر ماده ۱.....۹
مفهوم خسارت.....۱۰
پرتاب.....۱۵
دولت پرتاب‌کننده.....۱۶
شیء فضایی.....۱۸
شرح و تفسیر ماده ۲.....۲۱
شرح و تفسیر ماده ۳.....۲۸
مفهوم خطا.....۳۲
جبران خسارت با استناد به ماده ۳.....۳۳
افراد حاضر در شیء فضایی.....۳۵
اخطار افرادی که دولت مسئول آنهاست.....۳۶
شرح و تفسیر ماده ۴.....۳۷
مسئولیت مبتنی بر خطا و مسئولیت مطلق.....۴۲
مسئولیت مشترک و متفاوت.....۴۲
شرح و تفسیر ماده ۵.....۴۴
اصل مسئولیت مشترک و متفاوت دولت‌ها در پرتاب‌های مشترک.....۴۹
دولت‌های «مشارکت‌کننده» در پرتاب.....۵۱
تقسیم مسئولیت بین دولت‌های پرتاب‌کننده.....۵۲

ث □ حقوق بین الملل فضا

۵۴.....	شرح و تفسیر ماده ۶.....
۵۷.....	شرح و تفسیر ماده ۷.....
۶۳.....	شرح و تفسیر ماده ۸.....
۶۷.....	شرح و تفسیر ماده ۹.....
۶۹.....	طرح ادعا از طریق مجاری دیپلماتیک.....
۶۹.....	طرح ادعا در صورت نبود روابط دیپلماتیک.....
۷۰.....	طرح ادعا از طریق دبیر کل سازمان ملل.....
۷۰.....	شرح و تفسیر ماده ۱۰.....
۷۳.....	شرح و تفسیر ماده ۱۱.....
۷۴.....	شرح و تفسیر ماده ۱۲.....
۷۷.....	شرح و تفسیر ماده ۱۳.....
۷۸.....	شرح و تفسیر ماده ۱۴.....
۸۴.....	شرح و تفسیر ماده ۱۵.....
۸۴.....	شرح و تفسیر ماده ۱۶.....
۸۶.....	شرح و تفسیر ماده ۱۷.....
۸۷.....	شرح و تفسیر ماده ۱۸.....
۸۸.....	شرح و تفسیر ماده ۱۹.....
۹۱.....	شرح و تفسیر ماده ۲۰.....
۹۳.....	شرح و تفسیر ماده ۲۱.....
۹۵.....	شرح و تفسیر ماده ۲۲.....
۱۰۲.....	شرح و تفسیر ماده ۲۳.....
۱۰۳.....	شرح و تفسیر مواد ۲۴ تا ۲۸.....
۱۰۷.....	آخرین وضعیت کنوانسیون.....
۱۱۱.....	بخش دوم: موافقتنامه حاکم بر فعالیت دولت‌ها در ماه و دیگر اجرام آسمانی.....
۱۱۳.....	تاریخچه و شرح مذاکرات.....
۱۱۸.....	شرح و تفسیر ماده ۱.....
۱۲۰.....	شرح و تفسیر ماده ۲.....
۱۲۱.....	شرح و تفسیر ماده ۳.....

فهرست □ ج

۱۲۷.....	شرح و تفسیر ماده ۴.....
۱۳۰.....	شرح و تفسیر ماده ۵.....
۱۳۲.....	شرح و تفسیر ماده ۶.....
۱۳۴.....	شرح و تفسیر ماده ۷.....
۱۳۸.....	حوزه‌های منفعت علمی ویژه: مناطق حفاظت‌شده علمی بین‌المللی.....
۱۳۸.....	شرح و تفسیر ماده ۸.....
۱۴۰.....	شرح و تفسیر ماده ۹.....
۱۴۱.....	شرح و تفسیر ماده ۱۰.....
۱۴۲.....	شرح و تفسیر ماده ۱۱.....
۱۴۵.....	سابقه تاریخی.....
۱۴۵.....	اموال بدون مالک.....
۱۴۵.....	اموال (مشترکات) عمومی.....
۱۴۶.....	پدیداری مفهوم میراث مشترک بشریت.....
۱۴۷.....	تعریف و عناصر مفهوم میراث مشترک بشریت.....
۱۴۹.....	کاربرد مفهوم میراث مشترک بشریت در جنوبگان.....
۱۵۴.....	میراث مشترک بشریت در حقوق دریاها.....
۱۵۸.....	میراث مشترک بشریت در حقوق فضا.....
۱۶۳.....	منع تملک و تصاحب ملی.....
۱۶۴.....	نبود حقوق مالکانه یا حق مالکیت.....
۱۶۵.....	حق بر کاوش و بهره‌برداری.....
۱۶۵.....	برقراری یک نظام بین‌المللی برای حکومت بر بهره‌برداری از منابع طبیعی.....
۱۶۶.....	مهم‌ترین اهداف نظام بین‌المللی.....
۱۶۸.....	تبعیت از اهداف تعیین‌شده در ماده (۷) ۱۱ و مقررات ماده (۲) ۶.....
۱۶۹.....	شرح و تفسیر ماده ۱۲.....
۱۷۲.....	شرح و تفسیر ماده ۱۳.....
۱۷۳.....	شرح و تفسیر ماده ۱۴.....
۱۷۴.....	شرح و تفسیر ماده ۱۵.....
۱۷۶.....	شرح و تفسیر ماده ۱۶.....
۱۷۸.....	مواد پایانی.....

ح □ حقوق بين الملل فضا

- پيوست ۱: ترجمه متن کنوانسيون مسئوليت ۱۸۳
- پيوست ۲: ترجمه متن موافقتنامه ماه ۱۹۳
- پيوست ۳: فهرست اعضای موافقتنامه ماه ۲۰۳
- منابع ۲۰۵

دیباچه

لَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا * وَ جَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَ جَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا .
(الرحمن آیات ۱۵-۱۶)

«آیا نمی‌بینید خدا چگونه طبقات هفتگانه آسمان را آفرید، و ماه را در آن نوری و خورشید را چراغی روشنگر قرار داد».

یکی از جدیدترین قلمروهای حقوق بین‌الملل، حقوق فضا است که با توجه به پیشرفت‌های فنی و فناوری بشر، بیش از نیم قرن است که در حال طی کردن مراحل تکوین و تکامل خود است. بشریت در طول قرن بیستم در کنار وقایع تلخ و ناگوار بسیاری که تجربه کرد، شاهد پیشرفت‌های فناورانه در عرصه‌های مختلف بوده است و توانسته به بسیاری از زوایای پنهان جهان خلقت پی ببرد؛ هرچند این یافته‌ها کمتر از قطره‌ای در این اقیانوس بی‌انتهای خلقت قلمداد می‌شود. یکی از این عرصه‌ها فضا است؛ عرصه‌ای که انسان همواره با نگرستن به آسمان و ستارگان آرزوی فهم هرچه بیشتر رازهای آن و مهم‌تر از آن دست یافتن بدان را داشته است.

هرجایی که انسان و مالکیت وجود دارد، حقوق نیز هست. امروزه فضا به قلمرو مهمی از فعالیت‌های بشری تبدیل شده، بنابراین حقوق برای این قلمرو نیز ترتیبات و قواعدی را پیشنهاد و پیگیری می‌کند. همچون تمامی حوزه‌های حقوق، حقوق بین‌الملل فضا نیز به‌طور کامل پویا و متحول بوده و بنا بر تحولات و پیشرفت‌های بشری، اصلاح و بازسازی می‌شود. کشورهای مختلف می‌توانند در این زمینه با همکاری بین‌المللی، زمینه هرچه نیرومندتر شدن و بهبود آن را فراهم کنند. حقوق، رفتار را تنظیم می‌کند و اجازه رفتار مناسب و قانونمند می‌دهد. حقوق بین‌الملل فضا نیز ضمن تنظیم فعالیت‌ها و رفتار دولت‌ها در فضا، امکانات مناسبی را برای بهره‌مندی هرچه بهتر کشورهای مختلف از این قلمرو تأثیرگذار و شگرف فراهم می‌آورد. حقوق بین‌الملل فضا براساس نقش محوری سازمان ملل متحد و بنا بر همکاری کشورهای پیشرفته در فعالیت‌های فضایی، از منظر قانون‌سازی بر مبنای معاهدات بین‌المللی موفقیت‌های بزرگی داشته است، اگرچه هنوز در این باره کاستی‌ها و ضعف‌های زیادی مشاهده می‌شود.

شایان ذکر است شکل‌گیری حقوق فضا تحت تأثیر فضای جنگ سرد بوده، لذا بسیاری از مشکلات و ضعف‌های موجود در این حوزه را باید متأثر از نظام بین‌الملل جنگ سرد دانست. ترس از امکان بروز منازعه و برخورد قدرت‌های بزرگ در فضا، از جمله انگیزه‌های اولیه قدرت‌های بزرگ

فضایی برای همکاری با یکدیگر و ایجاد نظام حقوقی برای این قلمرو بوده است. این نگرانی هنوز در آغاز قرن بیست و یکم می‌تواند از جمله عوامل سوق دادن کشورهای جهان برای حرکت در مسیر کارآمدتر کردن هرچه بیشتر حقوق فضا باشد.

باوجود همه تلاش‌های بزرگی که به‌ویژه از دریچه سازمان ملل متحد به‌منظور توسعه حقوق بین‌المللی فضا در چند دهه اخیر انجام شده، متأسفانه هنوز خلأهای زیادی در این عرصه وجود دارد و بعضی مسائل جدی نیز لاینحل مانده است. در این مدت در کنار تلاش‌های رسمی که در چارچوب مجامع بین‌المللی (به‌طور عمده کمیته فرعی حقوقی کوپوس) انجام شده است، محققان و اندیشمندان نیز تلاش کرده‌اند چه در جهت معرفی و اشاعه این قلمرو جدید حقوق بین‌الملل و چه در تکامل و حل مشکلات لاینحل آن، تأمل و تعمق کرده و مساعی خود را جزم کنند. البته باوجود همه این تلاش‌ها، به‌نظر می‌رسد هنوز توجه چندانی به این حوزه مهم حقوق بین‌الملل نشده است و بالطبع در کشور ما نیز این ضعف مشاهده می‌شود. از این‌رو با توجه به پیشرفت‌های فضایی ایران در سال‌های اخیر و نیز بنا بر اهمیت فوق‌العاده فضا در امور سیاسی، امنیتی و اقتصادی ملت‌های مختلف، امروزه نیاز جدی در زمینه مطالعه و بررسی در مورد حقوق فضا و سیاست فضا مشاهده می‌شود و باید ادبیات حقوقی و سیاسی مرتبط با این حوزه در امتداد و متناسب با پیشرفت‌های فنی فضایی کشور و نیز جهان، توسعه یابد. بنا بر همین ضرورت است که سازمان فضایی ایران تلاش‌های گسترده‌ای را به‌منظور تحقق این هدف عالی مبذول داشته است.

کتاب حاضر سومین مجلد از طرح تحقیقاتی تحلیل و تفسیر کنوانسیون‌های فضایی است که با عنوان «حقوق بین‌الملل فضا: کنوانسیون مسئولیت و موافقتنامه ماه» از سوی محققان و صاحب‌نظران دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و با حمایت سازمان فضایی ایران انجام پذیرفته است. امید است سازمان فضایی ایران با همکاری دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی پیشرو در عرصه حقوق و سیاست بین‌الملل فضا، گام‌های مؤثر و عملی دیگری را در جهت تدوین و تألیف کتب و مقالات بیشتر در این زمینه به‌منظور پیشبرد هرچه بهتر همکاری‌های بین‌المللی ایران با سازمان‌ها و نهادهای فعال در فعالیت‌های فضایی بین‌المللی بردارد.

محسن بهرامی

رئیس سازمان فضایی ایران

مرداد ۱۳۹۶

پیشگفتار

کتاب پیش رو، آخرین کتاب از مجموعه تفسیر معاهدات حقوق بین‌الملل فضا است که به تحلیل و ارزیابی «کنوانسیون ۱۹۷۲ مربوط به مسئولیت بین‌المللی در مورد خسارت ناشی از اجسام فضایی» و «موافقتنامه ۱۹۷۹ حاکم بر فعالیت دولت‌ها در ماه و دیگر اجرام آسمانی» می‌پردازد. ناگفته پیداست که صنعت هوافضا دارای ویژگی‌های راهبردی است و توسعه و پیشبرد کاوش و استفاده از فضا همواره مدنظر مسئولان ارشد نظام جمهوری اسلامی ایران بوده است. در این میان، توجه کافی به ابعاد حقوقی اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو می‌تواند زمینه استفاده بهینه و ایمن از این فضای بیکران را بیش از پیش فراهم آورد.

بخش نخست این کتاب به تفسیر مواد کنوانسیون مسئولیت اختصاص دارد. گسترش فعالیت‌های بخش خصوصی، ساختار ویژه حقوق مسئولیت بین‌المللی در فضای ماورای جو و سازوکار حل و فصل دعاوی موجود در کنوانسیون به‌عنوان تنها نظام حل دعاوی معاهده‌ای در حقوق بین‌الملل فضا، در کنار طرح مسائلی مانند بیمه فعالیت‌های فضایی همگی از جمله عواملی هستند که بررسی دقیق و موشکافانه ترتیبات این کنوانسیون را به امری ضروری بدل کرده‌اند، به‌ویژه آنکه جمهوری اسلامی ایران از جمله اعضای این سند مهم به شمار می‌آید.

بخش دوم اثر حاضر به بررسی موافقتنامه ماه می‌پردازد. شایان ذکر است که این معاهده پس از طی مراحل تصویب در سازمان ملل متحد، تا حد زیادی با بی‌مهری دولت‌ها و به‌ویژه بازیگران اصلی عرصه کاوش و بهره‌برداری از فضای ماورای جو مواجه شده است که به دلایل این رویکرد در متن کتاب به‌طور مفصل اشاره شده است. اما ویژگی‌های قابل توجه این سند و به‌خصوص ترتیبات موجود در ماده ۱۱ آن درباره میراث مشترک بشریت از جمله مؤلفه‌هایی هستند که بررسی موافقتنامه را اجتناب‌ناپذیر کرده است.

ناگفته پیداست که حقوقدانان تنها مخاطبان این کتاب نیستند و امیدواریم تلاش مختصر حاضر برای سایر افرادی که در پژوهش‌های فضایی مشارکت دارند سودمند افتد. برای عملی‌تر شدن بهتر این رویکرد، تلاش بر این بوده است که مطالب با بیانی ساده و روان نگاشته شده و تا حد امکان از عبارت‌پردازی‌های غامض حقوقی اجتناب شود. افزون بر این، در صورت لزوم، توضیحاتی شفاف در مورد آن دسته از اصول و مفاهیم حقوق بین‌الملل که احتمالاً برای افراد ناآشنا با رشته حقوق نامأنوس می‌نماید ارائه شده است.

در پایان جا دارد از تمام عزیزانی که در تدوین این اثر یاریگر ما بودند قدردانی کنم. از حمایت‌ها و همکاری‌های بی‌دریغ مسئولان محترم سازمان فضایی ایران که با حمایت‌های بی‌دریغ امکان انجام این پژوهش را فراهم کردند و همچنین در تهیه کتاب حاضر از هیچ تلاشی فروگذار نبودند، سپاسگزارم. همچنین مراتب تشکر و امتنان خود را از جناب آقای دکتر محمدرضا تخشید، ریاست محترم دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ابراز می‌دارم. امید است که صاحب‌نظران و پژوهشگران گرامی نگارندگان را از انتقادهای و پیشنهادهای ارزنده خود بی‌بهره نگذارند.

دکتر الهام امین‌زاده

اردیبهشت ۱۳۹۶